

Ткаченко Василь Миколайович
доктор історичних наук, професор

Росія: прощання з ілюзією

В статті висвітлено банкрутство московських сподівань на укладання «великої оборудки» між Росією і США, внаслідок якої Україна мала б перейти у зону відповідальності Кремля, стати своєрідним «буфером» між Росією і країнами НАТО.

Ключові слова: Україна, Росія, США, «велика оборудка», «буферний суверенітет».

Пам'ятати минуле заради майбутнього... Істина, здавалося б, не нова, але вічно актуальна. Переглядаючи матеріали десятирічної давності, я звернув увагу на інтерв'ю видатного французького філософа Андре Глюксмана, яке він дав польському оглядачу Мацею Новицькому для видання Dziennik. Співбесідники висловили щирий жаль з того приводу, що після серпневого 2008 року вторгнення в Грузію Кремль став нав'язливо хизуватися своєю силою, пророкуючи при цьому скоре ослаблення Сполучених Штатів й близьку загибель Євросоюзу. Натомість, з прикрістю констатував Глюксман, «всі західні лідери раніше помилялися в Путіні. Буш побачив у його очах небесну блакить. Блер пішов з ним в оперу у Санкт-Петербурзі ще до того, як Путіна було обрано, що було свого роду благословенням. Про Шредера й Берлусконі й говорити нічого. Насамперед вражає абсолютно фантастична нездатність лідерів Заходу щодо розуміння справжніх мотивів росіян... Оскільки Росія не може стати по-справжньому сильною, її головною метою стало шкідництво. Завдяки ядерній зброї, завдяки продажу конвенціональних озброєнь по всьому світі, а також завдяки продажу нафти й газу Кремль здатний поширювати тривогу й паніку... Західні лідери усвідомлюють це надто повільно з великими труднощами...» [3].

То що ж заважає Європі реалістично осмислити агресивну політику Росії? Більше того: чи під тиском Путіна погодиться Захід на «велику оборудку» — свого роду новітню «Мюнхенську змову», за рахунок зневажання інтересів України?

Визріваючий «приступ безумства»

Як вважає Глюксман, причини політичної короткозорості європейців, а насамперед німецьких ділових кіл, полягають в тому, що підприємці, банкіри й бізнесмени стали жертвами гігантської ілюзії ідеологічної природи. Вони, зокрема, вважають, що Росія могла б стати їхньою новітньою колонією, що вони могли б вернути собі ту роль, яку вони відігравали у XIX столітті — роль адміністраторів царської імперії. Вони переконані, що мають над Росією технологічну й інтелектуальну перевагу, а тому сподіваються стати вчителями, адміністраторами й інвесторами у період модернізації Росії. Тим часом німецькі підприємці не беруть до уваги те, що більшість лідерів Росії — вихідці з КДБ чи інших репресивних органів. Спільною рисою цих органів було презирство до людства. Й до останнього часу в Росії нічого не було зроблено для боротьби із туберкульозом, СПІДом, безробіттям, проституцією. Нічого не було зроблено щоб допомогти бездоглядним дітям з вулиці, щоб поліпшити умови утримання у в'язницях. А значить, у цієї еліти нема й крихти поваги до людини. «І коли я думаю, — зауважує Глюксман, — що ділові німці хочуть підкупити індивідумів цього типу — між тим, аж надто гордих своїм шкідництвом — то я знаю, що вони глибоко помиляються. По-моєму в дурні пошиються німці, а не росіяни. Тому що німцям і в голову не приходить, наскільки велетенським є цинізм й нігілізм правлячої еліти Росії. Однак, нігілізм набагато розумніший наївності, навіть коли це наївність німецьких підприємців і політиків» [3].

Отже, логіка подій зводиться до того, що Європа мала б дотримуватися курсу на забезпечення власної реальної переваги, не в останню чергу тому, що Росії ніде зберігати непродану нафту й непроданий газ. Газові сховища розміщені на території України, яку Росія намагається виключити з числа транзитних. А тим часом Європа цього не усвідомлює й ніяк не наблизиться до опрацювання спільної енергетичної політики. Символом цієї неузгодженості став газопровід по дну Балтики, що проходить побіч Польщі й України, однак цілком задовольняє ділові кола Німеччини. Відтак з позиції об'єднаної Європи виступають практично лише скандинави, Польща й країни Балтії. А решта ж держав намагаються влаштувати свої справи з Росією напругу. За цих умов, вважає Глюксман, політика об'єднаної Європи мала б полягати хоча б у тому, щоб вимагати від Росії пристойної міжнародної поведінки. А саме — що Росія не буде ставити під сумнів суверенітет держав, які отримали незалежність після падіння Берлінської стіни. А тим часом, в Європі стали поширюватися судження, що, мовляв, Путіна треба зрозуміти, бо «росіяни нервують». То ж маємо тут перенести проблему

в принципово іншу площину: «Вони нервують з тих пір, як відбулися зміни в Грузії й в Україні. Чому? Путін ясно сказав: тому, що це неперервна революція, а це означає, що він сам відчуває себе у небезпеці. Можливо, що й немає шансів на те, що Путіна буде повалено. Однак у довгостроковій перспективі демократична Україна, що нормально функціонує, і Грузія, що поклала край корупції, стануть загрозою для путінського режиму» [3].

Чи бачили мислителі Європи всю серйозність нависаючої загрози з боку Росії десять років тому, коли Глюксман давав своє інтерв'ю? Чи застерігали вони про можливість агресії з боку Росії? Слід віддати належне — відомий англійський аналітик Едвард Лукас, автор книги «Нова холодна війна», висловив радикальну на той час думку, що «Росія зробить ставку на провокування криз у країнах колишньої радянської зони: розпочне з Криму, наступна криза стосуватиметься однієї із балтійських держав, а потім відбудеться щось на кшталт аншлюсу Білорусі». Щоправда Андре Глюксман цю гіпотезу Едварда Лукаса сприйняв із застереженням — слово «війна» видавалось йому перебільшенням. Логіка його судження була така: «нинішня, на жаль, ефективна стратегія Росії в Україні — Путін робить там все, що завгодно — заснована на використанні внутрішнього розколу між українцями у поєднанні із шантажем, цінами на енергоресурси й корупцією. **Навіщо Путіну в такій ситуації викликати воєнний конфлікт у Криму. Якщо, звичайно, виключити приступ безумства.** Україна — дуже недосвідчена демократія, з деяких пір там царять безпорядок і тривога. І зрозуміло, що Кремль може й націлений використати цю ситуацію, завдаючи шкоди у всякий можливий спосіб. Насамперед із допомогою пропаганди, тому що росіяни — чемпіони на царині брехні (тут і далі курсив наш. — Авт.)» [3].

То ж європейський гуманіст Андре Глюксман гнав від себе думку про можливість аншлюсу Криму й агресії Росії проти України. І це при тому, що він добре усвідомлював роль кремлівської брехні й пропаганди: «всі говорять одне і те ж, всі слухаються одних і тих же наказів. Ще зовсім недавно вони плювали на Обаму. А сьогодні [грудень 2008] говорять, що Обама хороший, що вони з ним домовляться. Одна-єдина ціль кремлівських піарників — брехати в такий спосіб, щоб західні журналісти їх слухали і одночасно ніколи б не задумувалися, чи ж правда усе це» [3].

Минуло десять років. За цей час у 2014 році відбулася анексія Криму, три роки поспіль не вщухають бойові дії на Донбасі. У вересні 2017 року мають відбутися величезні військові маневри в Білорусі,

підготовка до яких більше нагадує курс на аншлюс. А тим часом впродовж пів-року після обрання в листопаді 2016 року Дональда Трампа на пост президента Сполучених Штатів російськими пропагандистами **ведеться все та ж неугавна ідеологічна кампанія про можливість заключення «великої оборудки» між Кремлем і Білим Домом, яка полягає в перетворенні України на задвірки Росії**. Здається, що відбувається немислиме: на наших очах зріє той самий «приступ безумства», про який нагадував Андре Глюксман. І виключати цей приступ із зовнішньої політики Росії, очевидно, просто неможливо. Принаймні слід тримати в полі зору відому концепцію «безумного лідера», великого авантюриста, здатного укласти «велику оборудку» з ким завгодно й за будь-яких обставин.

Йдеться про те, що колись давно «теорію безумця» сповідував президент США Річард Ніксон. Вона гласила, що в разі, коли опоненти не виконують твоїх вимог, тоді можна вдавати із себе безумного й так налякати своїх недругів, що ті повірять у твою непередбачуваність і здадуть позиції. Що ж, в політиці нерідко трапляється й таке. З одного боку, не дарма ж російський опозиційний діяч Костянтин Боровий звертається до образу «припадошного», коли характеризує ті чи інші кроки російського президента Володимира Путіна. З другого боку, Філіп Гордон — колишній спеціальний помічник америкаського президента Барака Обама — приміряє нині цю роль до президента США Дональда Трампа, який, мовляв, «давно користується репутацією відв'язного, що вповні може взяти на озброєння цю тактику». А в підсумку «теорія безумця» вносить елемент істерії в інформаційне поле.

Однак не слід й перебільшувати її вплив. Так, серйозні аналітики нагадують про те, що «теорія безумця» не допомогла Ніксону примусити Північний В'єтнам до компромісу. Більше того, втілення цієї теорії в життя передбачає уміння діяти розсудливо, коли того вимагають обставини. А між тим історія пістрявіє прикладами, коли невдалий дипломатичний гамбіт може призвести до політичної нестабільності, затяжних економічних суперечок, розповсюдження небезпечних озброєнь, а то навіть і до війни. Отже, існує реальна небезпека того, що при застосуванні «теорії безумця», коли ексцентричний стиль і конфронтаційна політика порушить і без того вразливий світовий порядок, ситуація може виявитись ще гіршою, ніж очікувалось, та призвести до широкого міжнародного конфлікту.

Саме тому безумний і ексцентричний стиль у зовнішній політиці має стати предметом виваженого аналізу.

Злиденність концептуального арсеналу

Ексцентричний стиль у політиці Росії, тягнучись за модою, претендує на належний бренд у привабливій «цивілізаційній» обгортці, бо ж агресивний курс цієї країни якимось слід «продати» на міжнародному ринку. Вирішити це завдання й заповзявся один із білякремлівських дилерів із продажу «русской идеи» Борис Межуєв. Росію він силкується підняти до рівня хай і «скромної, але реальної цивілізації». Завдяки цьому сповідувана ним стратегія «цивілізаційного» реалізму зводиться до того, що Росія, як і Євроатлантика — суть різні цивілізації, але кожна із своїми власними орбітами тяжіння. Без орбіти тяжіння — цивілізація вже не цивілізація, бо як же інакше поставити себе в центр хай і регіонального, але все-таки якогось політичного простору. Тим більше, що підводячи під Росію «цивілізаційну» основу, Межуєв береться вирішити надзавдання: вивільнити «русский мир» від вузько-етнічного трактування й ідеологічно оформити необхідність облаштувати навколо Росії «орбіти тяжіння» підпорядкованих Росії залежних чи напівзалежних від Кремля лімітрофних держав і тим самим засвідчити всьому світу про свою вагомість.

Це, так би мовити, прелюдія до головної замороки Межуєва — дати ідеологічне обґрунтування конкретному політичному курсу: довести Заходу про необхідність укладення «великої оборудки» між Росією і США, і закріпити тим самим Україну на «орбіті тяжіння» Кремля. Ось ця оборудка й рекламується не менш як універсальний механізм забезпечення миру й безпеки в глобальному масштабі. Кремлівський ідеолог наполягає, що час не чекає, а тому Росія має невідкладно скористатися приходом «у Білий дім Дональда Трампа, людини якщо не прямо прихильної до Росії, то такої, що ставиться до неї без звичної англосаксонської ворожості». То ж укласти оборудку слід притьмом, бо, мовляв, саме зараз геостратеги різних країн, а насамперед Сполучених Штатів, дійшли висновку, що «суперництво Росії і Європи з приводу входження України в той чи інший економічний блок — Євразійський чи Європейський — ризикує обернутися розпадом країни... й повномасштабним воєнним конфліктом «за українську спадщину»» [9].

Чи сприйме Захід такий маневр Росії? Межуєв вважає, що не все втрачено, бо відповідні прецеденти уже були. Ось, мовляв, був час, коли й Збігнев Бжезінський закликав Україну змиритися із «нейтральним статусом» (а було це 22 лютого 2014 року, коли в Україні не було ні війська, ні легітимного президента!). Росію ж Бжезінський тоді закликав прийняти факт «фінляндизації» України — економічної і культурної інтеграції України із Заходом при усіх можливих гарантіях залишити її

поза рамками НАТО. Та й Мінські угоди, вважає Межуєв, можна було б покласти як висхідний пункт консенсусу «між тверезими реалістами США і Росії» про надання Україні ролі «буфера» між двома полюсами сили на європейському континенті. Собі в союзники Межуєв бере російського експерта Сергія Караганова, який смисл «буфера» уявляє собі таким чином: «Продовжуючи наполягати на виконанні Мінських домовленостей, вибудовуючи обхідні транспортні магістралі, варто зробити ставку на випереджуюче надання високої міри автономії Донбасу в межах України, через крок — вести справу до формування нейтральної, незалежної, дружньої до Росії України чи україн, якщо Київ не зможе утримати контроль над усією територією нинішньої країни. **Єдиний спосіб виживання сусідньої держави — її перетворення із суб'єкта суперництва у міст і буфер**» [9].

Зрозуміла річ, що український народ концепцію «буфера» чи «моста» не сприйме. У нас своє розуміння: на мості, як на проїжджій дорозі — трава не росте, а про засмальцьований «буфер» і говорити не хочеться. Але ж на те Борис Межуєв і є головою редакційного сайту «Русская идея», щоб навести на цей неоковирний продукт кремлівської кухні відповідний глазурований концептуальний глянець. Кремлівський ідеолог переобтяжений ностальгією по минулому. Були ж колись за старих часів Realpolitik порядки, коли проблема «буферних територій» вирішувалася просто й дохідливо: «полюси сили могли при необхідності розділити буферні землі, як це зробила Росія разом з німецькими державами стосовно до Польщі у XVIII столітті, а згодом СРСР з Німеччиною у XX столітті». Тобто, йдеться про три поділи Польщі за часів Катерини II, а потім і четвертий поділ Польщі разом із фашистською Німеччиною в 1939 році. Межуєва такий історичний досвід цілком влаштовує — чому б не поділити сьогодні й Україну.

А щоб держави Заходу підтримали ідею «великої оборудки», Межуєв береться за «промоцію» процедури «цивілізаційного» поділу України. Однак він усвідомлює, що для Заходу може стати морально недопустимою «оборудка із зовнішньою — незахідною — силою». А репутація Росії в світі, звісна річ, гірше нікуди. І ось тут, наголошує кремлівський ідеолог, й постає невідкладне завдання переконати Захід у тому, що замість усталеного в міжнародних відносинах «права націй на самовизначення» можна прийняти якийсь постмодерний принцип — «самовизначення вільних громадян».

Сумнівність прийняття такого плану Заходом очевидна й для самого Бориса Межуєва: «навіть чи західні держави будуть готовими прийняти м'яке розлучення різних частин території України (чи, скажімо,

Грузії і Молдови) просто в якості жесту доброї волі. Цей крок викликав би збурення в європейських країнах, був би названий новим Мюнхеном, новою Ялтою, з усіма уточненнями, що впливали б із такого порівняння. *Тому розділ буферних держав на сфери впливу може бути здійснений лише односторонніми діями Росії*, що, звичайно ж, звужує її дипломатичні можливості» [9].

Виплутатись із цієї ситуації складно, бо тут Кремль потрапляє в ідеологічний капкан, бо «розпочавши боротьбу за Україну, Росія не могла не виявити злиденність свого геополітичного й геокультурного концептуального арсеналу. Якщо проєвропейська орієнтація — єдино можлива для слов'янських народів, включаючи російський, то на якій підставі ми можемо оспорювати проєвропейський вибір українського народу? Росія вочевидь виявила дефіцит політики власної ідентичності» [9].

Крім того, тут на перший план виходить проблема територіальної цілісності й непорушності кордонів. Так, вдавшись до агресії проти Грузії в 2008 році, Росія порушила кордони суверенної держави. Яке тут знайти виправдання? Хіба що послатися на відомого жартівника Володимира Путіна, який ставиться до проблеми кордонів таким чином: «кордони Росії ніде не закінчуються». Але ж сусідам від таких жартів стає моторошно. Щоправда, Межуєв такі слова виправдовує: *політика ідентичності «теоретично може працювати як на визнання, так і на невизнання існуючих кордонів»* [9]. І наводить тому ряд прикладів з історії, бо, мовляв, так само поступав і німецький Рейх, і реваншистська Франція наприкінці XIX ст., чи та ж сама Японія.

Як тут самому не вдатися до реваншу — відтворення великодержавності? Критичним для Росії виявилось десятиліття 2004–2014 рр. між двома Майданами в Україні. Між російськими імперцями й націоналістами розпочинається дискусія: «навіщо Росії потрібна Україна?». Імперці традиційно відстоювали точку зору, що Росія без України перестане бути імперією. Для російських націоналістів Україна взагалі була штучним утворенням, що нібито насильно утримувало території з російським населенням і російською ідентичністю при постійних спробах їх українізації. Ось ці регіони, мовляв, і слід приєднати до Росії. Але як це ідеологічно оформити?

Межуєв не збирається осуджувати ні одних, ні других (свої ж люди!). Однак, претендуючи на інтелігентність, звертає увагу на їхню обмеженість і нездатність *підвести Україну під категорію «буфера, «пряме зіткнення між чим і чим вона могла упередити»*. То ж в цій ситуації Кремлю довелося шукати якісь обхідні шляхи для порозуміння із Заходом щодо причин та наслідків російської агресії в Україні в 2014 році. Довелося піти

на радикальний крок — перебрати старий мотлох у затхлій комірчині імперських концепцій і вдатися до реанімації концепції «Острів Росія» Вадима Цимбурського.

Спершу Цимбурський ніби й відстоював необхідність дотримання принципу непорушності кордонів. Але після вторгнення Росії в Грузію у серпні 2008 року він запозичує у політолога Михайла Ільїна термін «шельф острова Росія». То ж замість ідеї «буфера» висувається концепція «шельфу», куди, мовляв, відноситься Східна Україна, Крим та певні території Кавказу й центральної Азії. А шельф, мовляв, він і є шельф: якщо якась частина «шельфу» відколеться від Євроатлантичного лімітрофного паса, то не гріх буде, якщо Росія «осушить» частину берегового «шельфу» та й забере під свою опіку певні землі та й народи, що їх населяють. Йдеться не лише про людей російського походження. До «шельфу» на думку Цимбурського крім українців можуть тяжіти абхази, осетини, білоруси, гагаузи, таджики, а то й серби.

Нинішні епігони теорії Цимбурського вважають, що таке ідеологічне вариво може бути згодоване серед представників політичних кіл Заходу. То ж ідея «шельфу» Цимбурського піднімається до концептуального рівня «цивілізаційного реалізму» із сподіванням, що «було б дуже важливо, якби реалістично мислячі політики Заходу мали можливість переконатися, що у свідомості російської зовнішньополітичної еліти геополітична концепція «Острова Росії» має велику вагу, що ім'я Цимбурського не є порожнім звуком для людей, які відповідають за стратегію у нашій країні». Тим самим, мовляв, надавши концепції академічного лоску, можна було б зняти з Росії звинувачення у намірах захопити Естонію, чи розколоти Європу, чи розростися імперією від Владивостока до Лісабону.

Тим часом Кремль мав би перейнятися «осушуванням» окупованих земель буферного «шельфу». Бо ж, мовляв, віднині сама історія судила запровадити там російські порядки. А Захід тим часом міг би й відпочити — бо ж йдеться нібито не про порушення кордонів, а про освоєння «шельфу».

Крах «буферних» ілюзій

Блаженний, хто вірує. Але коли замість віри у силу правди гору бере цинізм і великодержавне хамство, тоді настає час ханжеської «блажі» — безглузвих химер. У тому числі й нав'язливих «уболівань» за долю «братнього» українського народу. І це при тому, що кремлівські діячі здавалося б зробили усе можливе й неможливе, щоб наслідком Революції гідності стала соціальна катастрофа. Принаймні російські пропагандисти докладають сил, щоб деморалізувати українське суспільство. Вони злорадно

нав'язують думку про те, що, мовляв, українці «прохукали Крим і Донбас, поклали економіку, розвалили соціалку, жодної реформи до ума не довели, усі замисли похоронені корупцією й безтолковістю державного апарату». Але тут же з жовчною гіркотою визнають, що для українського суспільства «все перераховане не має жодного значення, **значення має лише один факт, він же і є історією успіху. Цей факт полягає в тому, що нова українська держава відбулася.** Постмайданний режим вижив, зміцнився, стабілізувався, йому у середньостроковій перспективі нічого не загрожує — ні всередині країни, ні зовні. Скоріше всього, Петро Порошенко ще довго буде управляти країною. І навіть коли він відійде, нинішній політичний курс буде збережено. Хіба ж це не досягнення?» [12].

Оця несподівана для Кремля нова реальність змушує ідеологічну братію Росії переосмислювати ситуацію. Як діяти далі? Здавалось би, зазначає головний редактор *Ukraina.ru* Іскандер Хісамов, основні стратегічні рішення відносно України були ухвалені в Москві ще три роки тому, в середині 2014 року. Позиція Росії зводилася до того, що Крим взагалі не підлягає обговоренню. Повернення інфікованого сепаратизмом Донбасу в Україну мало б запустити процес федералізації. Прогнозований Москвою розпад економіки України повинен був би посилити відцентрові тенденції й протестні рухи. А замість того виявилось, що кремлівські «експерти переоцінили значення економічних факторів. Так, усе відбулося як пописаному: економіка України руйнується, на очах розвивається соціальна, комунальна інфраструктура й такі інші катастрофи, країну роз'їдає іржа корупції. Однак відцентрові тенденції не посилюються й протестні настрої не нарастають. Режим лише зміцнюється» [12].

Ситуація для Кремля склалася справді ахова. То ж московські стратеги постали перед необхідністю дати пояснення своїм роботодавцям, — чому ж не спрацьовує їх антиукраїнська підливна діяльність? А до того ж покаятися в помилках і пообіцяти спрямувати ситуацію у вигідне для Кремля русло. На сьогоднішній день вони приходять до думки, що головна їх помилка — «недооцінили саму суб'єктність України». Сталось так, що в інформаційному полі Росії тривалий час неугавно звучали загальники, що, мовляв, Україна втратила свій політичний суверенітет й повністю контролюється із Вашингтона, Брюсселя та Берліна. Що Революція гідності — результат західних спецслужб, а нині Київ критично залежить від зарубіжних кредитів і дотацій. Саме тому, мовляв, українські політики безнастанно і навіть з перебором демонструють свою лояльність євроатлантичним партнерам.

Але врешті-решт виявилося, що владні структури Києва «у базових питаннях не поступаються жодному тиску. Більше того, часто нав'язують свою волю. Як було після того, коли Київ дезавував Мінські угоди? Спочатку Меркель з Оландом висловили своє здивування, потім спробували шикнути на Порошенка, шантажувати траншами МВФ. Але зіткнувшись з непохитною волею Києва, повністю перейшли на його позицію». Підсумковий висновок, до якого дійшов Хісамов, зовсім його не тішить: «Отже, Україна відбулася — в якості найбільш ярого противника Росії» [12].

Але тут може бути й запитання до Хісамова — а на що ж Росія розраховувала, розв'язавши війну проти України? На пониження суверенної держави до рівня «буферного шельфу», а українського народу до ролі демографічного донора «триединого русского народа в составе великороссов, малороссов и белорусов»? А зараз Хісамов бідкається, що, мовляв, у Києві панують ідеї «реваншу», а тому «Росія має опрацювати притомну відповідь на усе зростаючу загрозу». То в чому ж вона полягатиме? У відмові від агресивної політики щодо України? Далекі Росія до цього ще не дозріла. То ж кремлівські ідеологи закликають не чекати «благодушно саморозпаду України», а посилювати мілітарні потуги й діяти з позиції сили. Просто й дохідливо — в стилі кремлівських «яструбів».

А про що ж воркують кремлівські «голуби»? Ось, наприклад, Федір Лук'янов належить до маститої білякремлівської еліти. Він — голова Президії Ради із зовнішньої й оборонної політики Росії з 2012 року, професор-дослідник Вищої школи економіки, а також науковий директор Міжнародного дискусійного клубу «Валдай». Все це зобов'язує й вимагає належного респекту до його писань. Для прикладу, досить звернутися до одного з його суджень: «Російсько-українське питання (говорити про «відносини» язик не повертається) завалений тонами пропагандистської половини, яка має смисл, лише коли ціль — остаточно довести проблему до абсурду. Однак сама по собі колізія навколо України настільки ризикована, що вочевидь гідна набагато більш серйозного підходу» [8].

З такою точкою зору не можна не погодитися. І з поваги до професіоналізму автора, незалежно від того, що належить він до структурних підрозділів держави-агресора, я вважаю за доцільне передати логіку його роздумів щодо «російсько-українського питання». Усім нам, очевидно, буде небезінтересно відзначити ті зрушення, які відбулися в таборі супротивників впродовж трьох років відстоювання Україною своєї незалежності збройним та дипломатичним шляхом.

Відправна точка аналізу в Лук'янова можливо й нова для нинішнього російського політикуму, але не для української історіософської науки

в цілому. Починаючи від роздумів Миколи Костомарова про «Дві руські народності» й до Івана Лисяка-Рудницького з його історичними есеями, дослідники зажди наголошували на принциповій різниці між росіянами і українцями — це не мова, не віра, не походження, — а принципово різний уклад життя, стиль взаємовідносин між верхами і низами суспільства, владою і народом. Дуже образно колись цю різницю окреслив академік РАН Юрій Пивоваров. Центральним місцем у Москві, зазначав він, є храм Василя Блаженного і Лобне місце поблизу нього, де зачитували самодержавні царські укази й рубали голови бунтівникам. Центральним місцем у Києві є пам'ятник Володимирі Великому, а східці від Володимирської гірки ведуть до пам'ятника Магдебурзького права на Подолі. Ось у цій точці розходяться два принципово протилежні вектори політичної самоідентифікації двох народів — самодержавство Москви і самоуправління Києва.

Мене приємно вразило те, що подібна думка стала контрапунктом й в аналізі Федора Лук'янова: «Російсько-українське протистояння — приклад єдиноборства протилежних типів соціально-політичної організації. Росія — сильна і жорстка централізована держава, що вважає головною ціллю повний суверенітет. Україна — держава слабка й розхристана, яка перебуває у складному симбіозі з розгалуженим й впливовим громадянським суспільством, а суверенітет вважає не самоціллю, а засобом» [8].

Така особливість України не є якимось непереборним ганджем. Лук'янов зазначає, що щось подібне ми зустрічаємо в Італії: при вкрай неефективній якості державного управління, корупції, численних супликах і дисбалансах Італія живе й розвивається. А відбувалося це внаслідок наявності тісних й міцних горизонтальних суспільних зв'язків, які гарантують стабільність й самоорганізацію за умов досить таки слабкого державного апарату, численних політичних, в тому числі й геополітичних потрясінь. Дослідники проводять паралелі між Італією й Сполученими Штатами, де «deep state», «глибинна держава» (система глибинних державних структур) протистоїть президенту Дональду Трампу. В Італії ж можна скоріше говорити про «deep society», «глибинне суспільство», де все і всі густо і в'язко поєднані один із одним, зате забезпечують спадкоємність і стійкість. В зазначеному контексті, пише Лук'янов, «Україна із її складним облаштуванням й крайньою неоднорідністю є теж більш стійкою, ніж здається, не всупереч, а завдяки кланово-груповій структурі» [8].

При усій своїй критичній настанові як аналітика, Федір Лук'янов, тим не менше, уникає називати принципову різницю у статусі Росії

(як агресора, що грубо порушив норми міжнародного права) і України — жертви агресії, що відстоює своє суверенне право на цивілізаційний вибір. Однак, слід віддати йому належне, російський аналітик більш-менш адекватно описує наслідки, що випливають із цього принципового протистояння на міжнародній арені. Він змушений визнати, що київська влада «має чітку і ясну мету, добиватися якої продовжить, без огляду на внутрішні втрати, і будучи впевненою, що мінімально необхідна підтримка Заходу їй гарантована завжди. Хай європейське і американське розчарування в Україні й присутнє, але відмову від допомоги західні еліти самі ж будуть сприймати як перемогу Путіна, допустити чого вони не можуть. Це розв'яже Києву руки, дозволяючи залучати увесь політичний, міжнародно-правовий, ідеологічний, пропагандистський і навіть економічний інструментарій» [8].

Не секрет, що йдучи на воєнну авантюру, Москва розраховувала на смугу «нового міжнародного безпорядку», не шкодуючи сил для всіляких підливних дій у різних регіонах світу. Сподівалася й на ослаблення системи західного лібералізму в цілому: на політичну кризу у США, на непрості трансформаційні потрясіння в Євросоюзі, на відтиснення України на периферію міжнародних відносин. Однак ситуація склалася принципово протилежною: «Україна не втратила своєї значимості — у всякому разі порівняно із тим скромним рівнем, на якому інтерес стабілізувавсядесь з весни 2015 року. А ось прагнення взаємодіяти з Росією помітно скоротилося. У Сполучених Штатах Росія взагалі перетворилася в «ядовитий актив», до якого навіть доторкатися небезпечно. В Європі просто не знають, що з нею робити після того, як Москва перестала вважатися і вважати себе частиною спільного європейського проекту. Придумувати щось нове — не на часі, та й ідей немає, а в існуючих обставинах функція Росії як противника є більш зрозумілою й корисною» [8].

Федір Лук'янов — відомий кремлівський інсайдер, який дорожить своїм статусом. То ж було б дивним, якби він залишив свій аналіз без конкретних рекомендацій — яким же чином Росії виборсатись із того болота, у яке вона сама себе загнала. Справа, звісна річ, непосильна, але, як мовиться, положення зобов'язує. Аналітик розглядає різні варіанти, вже апробовані Володимиром Путіним.

З одного боку, на думку Лук'янова, повернення до тактики «піднімання ставок» для «присилування до переговорів», яку Москва культивувала останніми роками, приведе нині до цементування нинішнього несприятливого для Кремля становища. А спроба порушити це становище можлива лише ціною такої ескалації, яка породить ризики уже принципово нового рівня. Тут Лук'янов посилається на «лихі порядки Вашингтона

при Трампі». А до того ж, вважає він, резерв Києва щодо «підняття ставок» стає набагато більш широким.

При усій своїй ерудованості, Лук'янов працює у відведених рамках російської великодержавності, а, значить, і українофобії. А тому й прогнозує, що Москві зараз немає смислу йти на поступки — і справа навіть не у втраті обличчя. Мовляв, київській владі російський фактор нині потрібен, оскільки «українська державність будується на основі протиставлення Росії». А тому чекати від України якихось поступок не доводиться. Ось тут би й нагадати Лук'янову, що не Україна є агресором, і не ми створили ситуацію воєнного протистояння. То ж нічого дивного, що нам доводиться розбудовувати державу всупереч імперській агресивній політиці Росії.

Не бачить вихід із становища кремлівський ідеолог і в збереженні статус-кво, бо ж, мовляв, «ситуація хитка, а ключ від вентиля напруги у Києва. Евфемізм “повне виконання Мінських угод” приховує загальну небезпеку того, що без них зникне остання зачіпка, що дозволяє хоча б імітувати урегулювання. Війна, як це не цинічно звучить, на руку Києву, якщо він її знову програє — вона зробить для Заходу підтримку України безальтернативною, що б там про цю країну не думали» [8].

Узагальнюючий висновок Лук'янова песимістичний: «сухий залишок є гнітючим». Кремлівський ідеолог посиляється на «іронію історії», парадокс якої полягає, на його думку, в тому, що слабка «українська держава в даному випадку чітко знає, чого хоче — і на рівні реальних завдань, і на рівні публічних гасел. У сильної ж й рішучої російської держави ясності немає — колізія на сході України з самого початку не мала ні стратегії, ні притомного цілепокладання. Нічого не змінилося. Але для того, щоб поставити цілі, потрібне більш узагальнене розуміння того, чим для Росії є Україна — не зараз, а в принципі, на перспективу. Повторення формул про «один народ», розрахунки на крах нинішньої влади в Києві і появи там більш договороздатних контрагентів... лише відволікають від відповіді на те, чого ми хочемо. Без цього не спрацює навіть тактика, не кажучи вже про стратегію» [8].

Чи є необхідність ще щось доповнювати, коли йдеться про повне ідейне банкрутство антиукраїнської політики? Які ще тут «буферні шельфи» острівної Росії зможуть допомогти?

«Велика оборудка»: суєта суєт і ловлення вітру

Анексія Криму в березні 2014 року привела чи не до найсерйознішого загострення відносин Росії із Сполученими Штатами й НАТО в цілому у новітній історії. Так, попередня криза, пов'язана із вторгненням у Грузію

в 2008 році не потягла вслід за собою суттєвих ускладнень із Заходом. Показово, що уже менше ніж через рік після захоплення Південної Осетії як США, так і Росія заговорили про «перезавантаження» відносин. Що ж стосується НАТО, то в той час ця організація не приділила належної уваги головному — демонстративній готовності Росії до застосування військової сили при реалізації своїх національних інтересів за межами своїх кордонів. Не продемонструвала здатність ефективно використати свою військову могутність й адміністрація Обами.

Як стверджують американські аналітики, колишній професор міжнародного права і діючий президент США Барак Обама аж надто вірив у міжнародні інституції, правила і норми і був при цьому не в міру обережним при застосуванні Америкою силових факторів. Це дало можливість російському агресору двічі перетнути «червону лінію». Першим свідченням невпевненості стала заява Обами у березні 2014 року про те, що Росію не можна «стримувати від подальшої ескалації [на Україні] воєнною силою». І це стало викликом традиційній американській політиці у стримуванні Росії. Другим свідченням слабкості Америки стало небажання Обами піти далі слів про те, що застосування хімічної зброї в Сирії стало «червоною лінією» [10].

Результати не забарилися датись взнаки. Своєю операцією в Криму Росія поставила Захід перед необхідністю сприймати її воєнні авантюри як «політику доконаних фактів». Суть цієї політики полягає в тому, що несподівано виникши і неадекватно сприйнятий скоротривалий конфлікт мав би примусити НАТО змиритися із ситуацією, що виникла. Однак так не сталося. Волі-поволі, але поступово США і НАТО здійснили ряд заходів, спрямованих на стримування загрози з боку Росії. Уже на початку червня 2014 року Барак Обама розпочав реалізацію Європейської ініціативи щодо підвищення впевненості (European Reassurance Initiative, ERI), де йшлося про п'ять основних напрямів роботи: 1) нарощування військової присутності; 2) інтенсифікація спільних навчань; 3) завбачливе створення запасів на випадок кризи; 4) розвиток інфраструктури; 5) розвиток відносин з новими членами НАТО.

Змінилося ставлення до Росії й з боку міжнародної спільноти. Три роки після Кримської авантюри, зазначав голова Мюнхенської конференції з безпеки Вольфганг Ішінгер, показали, «що у Росії великі проблеми на міжнародній арені. Якщо метою хорошої зовнішньої політики є зберегти якомога більше старих друзів і завести якомога більше надійних партнерів, насамперед серед держав-сусідів, то зовнішню політику Росії останніх десяти років інакше як катастрофою не назвеш. Візьміть Україну. Ще чотири роки тому 45 мільйонів українців вважали

Росію головним союзником своєї країни, а росіян — своїми братами. Сьогодні як мінімум 40 мільйонів українців переконані, що Росія є головною загрозою для їхньої держави. Росія втратила друга і набула противника, причому не одного. Зовсім на пустому місці. Згадайте Грузію! А Азербайджан...» [4].

За цих умов більш ніж дивною була ейфорія в російських медіа з приводу впевненості в укладанні «великої оборудки» між США і Росією, внаслідок якої Україна мала б перейти у зону відповідальності Кремля. А приводом до ейфорії стала заява в першій і єдиній зовнішньополітичній промові Дональда Трампа в якості кандидата у президенти (в Центрі національних інтересів США у квітні 2016 року). Саме тоді він заявив, що вірить у «можливе ослаблення напруги й поліпшення відносин з Росією, але з позиції сили». Хоча багато хто у Вашингтоні й Москві відзначили інтерес Трампа до роботи з Москвою, але його заява про те, що він буде намагатися робити це «з позиції сили» якось не отримала належної уваги в кожній із столиць.

Судячи з усього, російські офіційні особи врешті-решт сприйняли формулу «з позиції сили» лише тоді, коли міністр оборони США Джеймс Меттіс в середині лютого 2017 сказав міністрам НАТО: дипломати альянсу мають «вести переговори з позиції сили». На цю заяву гостро відреагував як міністр оборони Росії Сергій Шойгу, так і віце-прем'єр Дмитро Рогозін. Але їх заяви не могли спростувати самої політичної реальності у світі.

А й дійсно — хіба хто спростував той факт, що Сполучені Штати дійсно таки мають значно сильнішу позицію порівняно з Росією? Так, згідно даних Всесвітнього банку, американська економіка у 2015 році перебільшила розмір російської у тринадцять разів. Більш того, згідно Стокгольмського інституту досліджень проблем миру, військові видатки США в 2015 році були приблизно у дев'ять разів більші ніж видатки Росії. Хоча деякі експерти й сумніваються у співставності статистики видатків, коли йдеться про оборону, та навіть інші правила підрахунку не змінюють цей масивний дисбаланс. А коли до американського потенціалу додати ще й вклад союзників США по НАТО, то розрив у економічному й військовому потенціалі між Росією й Заходом посилюється ще більше. Звісно, ця силова перевага зовсім не означає, що позиції США сильніші за російські з будь-якого питання і в кожному географічному регіоні. Так, виконавчий директор Ніксонівського центру Пол Сандерс вважає, що «адміністрація Обама не змогла ефективно використати американську могутність не лише стосовно Росії, але й у багатьох інших сферах зовнішньої політики США». В результаті цього «Росія створила для себе вузько спрямовані

“позиції сили” у Сирії й на сході України, чому сприяла слабка й нечітка політика США у обох випадках» [10].

Однак ситуація стала змінюватись. Принаймні американські аналітики сподіваються, що на відміну від колишнього президента Обама президент Дональд Трамп, як досвідчений перемовник, буде більше покладатися на силу. Для цього у нього є відповідні важелі — реальний стан речей у співвідношенні видатків на оборону, що був успадкований Трампом. Так, в 2016 році вони дорівнювали 611 мільярдів доларів, а це складає 36 % усіх світових воєнних видатків. Китай перебуває на другому місці з приблизно оціненим воєнним бюджетом у 215 мільярдів доларів. Росія перебуває лише на третьому місці із своїми 69,2 мільярдами доларів, хоча її воєнні витрати у 2016 році виросли на 5,9 %. А вже ж коли порівнювати із 2007 роком (перед вторгненням у Грузію), то воєнні видатки Росії виросли на цілих 87 %. На четвертому місці всесвітнього списку видатків на оборону в 2016 році стояла Саудівська Аравія із 63,7 мільярдів доларів [11].

Опираючись на такий потенціал, президент Трамп, на думку американських аналітиків, скоріше всього буде прагнути до «хороших оборудок» з Росією, тобто таких, які, на його думку, зможуть дати Америці те, чого вона хоче, й те, що їй потрібно від Москви, за мінімально прийнятну ціну для Вашингтона. Подібний підхід, судячи з усього, і не може бути іншим за умов нинішнього політичного клімату у Вашингтоні, де спроби до активних взаємодій із Москвою, м'яко кажучи, не вітаються.

Однак слід визначитися, яку ж ціну готова заплатити Росія за спробу стабілізації російсько-американських відносин. Адже це не жарт, бо йдеться про акт агресії з боку Росії в регіоні Європи, порушенні нею принципів міжнародного права. Сподіватися, що відповідь на питання про ціну дасть сам Володимир Путін — було б наївно, бо, як зазначає Пол Сондерс, він сам є «жорстким перемовником і навряд чи озвучить цю відповідь найближчим часом» [10].

Однак питання, які не афішуються на офіційному рівні, зондуються в ЗМІ за допомогою експертного аналізу різноманітних дослідницьких центрів та «фабрик мислі». Отож є резон ще раз звернутися до аналітики Федора Лук'янова. Траєкторія розвитку відносин Москви й Вашингтона, на його переконання, не змінюється з п'ятдесятих років минулого століття, коли встановилася модель «ядерного стримування», і цикли загострень і розрядок напрути ритмічно змінюються й повторюються на якомусь новому витку. Отже, на разі тут мало що може змінитися, оскільки «сьогодні воєнізована риторика вертається, і механізми “холодної війни”, покликані забезпечувати взаємну стриманість, знову на часі». То ж

використовувати тему «ядерного стримування» для нового раунду дипломатичної активності не вийде — і російська, і американська сторона сьогодні на це не націлені.

На сьогоднішній день для російської сторони все ще не зрозуміло, чим вона могла б поступитися Америці, аби «дотиснути» Україну. Тим часом, звертає увагу Лук'янов, «із заяв, які за останній тиждень [кінець лютого 2017] зробили високопоставлені представники адміністрації США (насамперед віце-президент Пенс і держсекретар Тіллерсон), можна зробити висновок: Вашингтон при Трампі не збирається включати Україну в пресловуту оборудку з Москвою, скоріше вирішення східноукраїнського конфлікту висувається в якості попередньої умови для подальшого торгу. В цьому є своя логіка. До України надто багато уваги, саме вона стала дотонатором обвалу відносин Росії й Заходу три роки тому. Спроба обійти Київ чи зробити його предметом розміну створить ідеальний привід для атаки на Білий дім і буде використана як підтвердження всіх звинувачень у змові з росіянами» [6].

Отже, на думку Лук'янова, хід справ повертається таким чином, що, з одного боку, виключення української теми із гіпотетичного «пакету» російсько-американських перемовин, різко понижує його привабливість для Росії. Але з другого боку, Росія має усвідомити, що в російсько-американських відносинах нічого драматичного нині не відбувається — здійснюється повернення до норм холодної війни, коли США не вважали за необхідне вдаватися до трансформування свого противника: «В період “холодної війни” жодних “оборудок” СРСР і США не укладали... мова йшла тоді про підтримання балансу, що встановився за підсумками Другої світової війни й цементованого загрозою взаємного знищення» [6].

Сталось так, що норма відносин двох країн (враховуючи культурно-історичні різниці, геополітичні устремління, закладену в ХХ столітті конкурентність) це регульоване суперництво із постійним елементом ідейного протистояння, яке, разом з тим, допускає можливість взаємовигідної кооперації й взаємодії із життєво важливих проблем. За цих умов, вважає Лук'янов, «розумувати ж про оборудки, тим більше про “нові Ялти” й інші схеми розподілу світу, не лише беззмістовно, але й шкідливо. Світ став набагато більш демократичним й різноманітним, а думка про те, що «крупняк» домовиться про долю усієї решти, популярністю користуватися не буде. Час наддержав відходить в минуле, що теж норма міжнародних відносин, якщо дивитися на всю історію, а не лише на минулий вік». А до того ж Росії було б корисно більше звертати увагу на «еволюцію того, як Америка дивиться на світ і розуміє у ньому свою

роль. Починає складатися новий лад, і від позиції США багато в чому буде залежати простір можливостей для інших — що стає доступним, а чого слід добиватися (або ж не варто)» [6].

Чи сприймають ситуацію в подібному ключі самі президенти США і Росії? Про це можна було б судити у якійсь мірі лише за результатами переговорів між самими президентами. І такі переговори таки сталися, але не відразу, а згодом — вже після робочої зустрічі Трамп-Порошенко (20 червня 2017 р.). Та й зустрілися Трамп і Путін не в двосторонньому форматі, а під час зустрічі «великої двадцятки» у Гамбурзі.

Прощання з ілюзією

Цілком зрозуміло, що зустріч президентів США і Росії набула неабиякого резонансу в світових ЗМІ. Дехто висловлював думку, що 7 липня в Гамбурзі майже всі зустрічалися з усіма, але в центрі уваги все-таки були двоє: Трамп і Путін. Однак, попри все, це був таки Гамбург G20, а не G2. До зустрічі обидві сторони дипломатично заявляли, що, мовляв, не переймаються особливими очікуваннями щодо можливості великих змін у взаєминах США і Росії. Та цьому мало хто вірив. Обидві сторони навряд чи були щирими: певні очікування були, але була й загроза їхнього провалу, а тому обом сторонам не хотілося б згодом пояснювати, чому ж ці очікування не справдилися. Не виключено, що саме тому змістилися й часові рамки перемовин. Замість запланованих 30 хвилин президенти США і Росії говорили 2 години 15 хвилин. І в цьому був певний сенс: коротка зустріч означала б, що лідери зафіксували розбіжності й розпрощалися, а тривала зустріч мала б засвідчити, що сторони, принаймні, намагалися досягти змін.

На зустрічі були присутні глави МЗС і перекладачі, отже лише вони й знають достеменно, що і як говорили президенти. Однак тут важливо й те, що заявили лідери обох країн напередодні зустрічі в Гамбурзі. По дорозі до Німеччини Трамп зупинився у Варшаві і висловив те, що від нього насамперед чекали близькі сусіди Росії — Польща, країни Балтії та Україна. Зокрема Трамп заявив, що вважає вірогідним втручання Росії у вибори 2016 в Сполучених Штатах, що дії Росії у Східній Європі мають дестабілізуючий характер, тож він закликав покласти край дестабілізації України та підтримці ворожих режимів Сирії й Ірану. Зафіксував свою позицію і президент Росії. Так, у статті до німецької газети Handelsblatt від 6 липня, а згодом 8 липня в інтерв'ю в Гамбурзі Путін сказав, що санкції є протекціонізмом й суперечать оголошеним на G20 принципам чесної торгівлі. Цим самим обидві сторони окреслили коло своїх пріоритетних інтересів.

За підсумками зустрічі обидві сторони давали зрозуміти, що бажають розпочати відносини, так би мовити, з чистого листа. Зокрема Путін сказав, що «накопичилося безліч питань — там і Україна, і Сирія, й інші проблеми, деякі двосторонні відносини. Ми знову вернулися до питань боротьби з тероризмом, кібер-безпеки». То ж він, мовляв, сподівається на те, що буде забезпечене хоча б часткове співробітництво із США. Із свого боку Трамп у своєму твітті сповістив, що «настав час просуватися в конструктивному співробітництві з Росією». Але при всьому цьому оцінки експертів були все ж дещо скептичними. Вони констатували, що «під час зустрічі слова були теплі, мова жестів — стримана. Ніхто з президентів не посміхався, коли висловлював сподівання на позитивний результат зустрічі. Їх рукоштовнання було швидким і діловим. ... Але ніхто не очікує значимих змін після зустрічі, наприклад — ослаблення санкцій». Отже, йшлося хіба що про встановлення «робочого діалогу», а чим все це закінчиться — покаже лише час. Висловлювалися судження, що: «гарантією дипломатичного успіху розвитку відносин був би візит Трампа до Москви або візит Путіна у Вашингтон, однак навіть натяку на це не було, а це й засвідчує реальний стан взаємовідносин» [1].

То ж поки що неможливо визначити у якому напрямі будуть розвиватися відносини за підсумками першої зустрічі Путіна з Трампом. А взагалі є статистика, що президенти РФ і США проводять першу й тривалу зустріч, після якої згодом нічого не настає. Може й на цей раз станеться так, що медіа-шумовиння поступово вгамується, на порядок дня будуть поставлені нові невідкладні питання, а зустріч у Гамбурзі стане новим початком або продовженням старих розбіжностей.

А тим часом у США триває інформаційний пресинг з приводу втручання Росії у президентські вибори США. Головне питання для Росії — економічний пресинг санкцій — теж залишається невирішеним. Напередодні президентських виборів економічні успіхи для Путіна набагато важливіші, ніж політичні. Питання України, на жаль, теж залишається поки що невирішеним — тут багато що залежатиме від результатів дипломатичної активності спеціального представника США по Україні Курта Волкера, чий погляд співпадають з консервативним республіканським мейнстрімом. При цьому усім заінтересованим сторонам доведеться зважати на відому позицію президента України: «нічого про Україну без України». То ж, обговоривши проблему України з Путіним, президент Франції Макрон і канцлер ФРН Меркель домовилися ще раз звернутися до неї у форматі чотирьохсторонньої телефонної розмови за участю Петра Порошенка.

Отже, все говорить про те, що вважати «велику оборудку» питанням двосторонніх відносин між Росією і США не доводиться. Тут багато

що залежатиме й від позиції Європи. І тоді слід знову звернутися до проблеми сприйняття європейськими діловими колами санкцій щодо Росії. Не секрет, що голоси прибічників відміни санкцій нині звучать набагато голосніше, ніж рік-півтора тому. Однак, визнає цитований уже Федір Лук'янов, не змінюється головне: **«Для Заходу, Європейського союзу і, насамперед, Німеччини Росія з якогось моменту перестала бути окремим пріоритетом**, перетворившись у інструмент, необхідний для вирішення ряду міжнародних, а тепер і внутрішніх проблем, але не настільки важливий сам по собі» [7].

Це питання заслуговує на окремий фундаментальний розгляд. Нині ж в контексті «великої обгородки», нас інтересує насамперед момент невирішеності Росією своєї ідентичності у світі та європейському просторі, а також у ставленні до України. І на сьогоднішній день цей фактор невирішеної ідентичності набуває першорядної ролі. Сталось так, що після розпаду СРСР, а надто з приходом до влади Володимира Путіна, російське розуміння свого місця в Європі і світі не співпало з тим, яке їй готові були виділити провідні держави Заходу, в тому числі й Німеччина. Якщо ситуацію дещо спростити, то Москві пропонувалась відносно значима, але все-таки другорядна, підпорядкована лакуна у новій європейській мозаїці. Росія ж, в силу географічного положення та історико-політичної традиції, претендувала на самостійне, рівноцінне місце за столом, де формулюються правила гри. Як визнає той же Лук'янов, «розширення ЄС і виникнення концепції «східного партнерства» привели до того, що все більше уваги приділялося не лише Варшаві й Празі, але й Києву і Кишиневу, а українська криза змусила зробити остаточний вибір — в ім'я консолідації Європейського союзу фокус змістився в бік Польщі й Балтійських держав... В результаті Москва сприймається Берліном і як щось неминуче, скоріше те, що заважає, чий вплив слід обмежити, і як джерело неприємностей, з котрим слід змиритися» [7].

Чи здатна Росія зробити належні висновки й переглянути питання про свою роль і місце у нинішньому світі, та знайти, врешті-решт, свою самоідентичність? У поважних американських експертів таке враження не складається. Так, почесний професор кафедри політології Колумбійського університету Роберт Легвольд вважає, що як мінімум, ніщо не вказує на те, що Путін і його найближче оточення схильні будувати політику Росії стосовно до США з точки зору більш серйозних глобальних викликів, що стоять перед обома країнами. Це значить, що вони не відчують гострої необхідності у створенні партнерства, здатного упоратися з цими викликами. В результаті залишається ризик різкого погіршення відносин: в разі посилення агресивного курсу Росії,

«якщо насилля на Україні вийде із-під контролю... то навіть якщо адміністрація Трампа побажає не втручатися, напевно чи в неї це вийде [5].

Звісно, тут не слід демонізувати проблему України, бо відносини між США і Росією деградували до стану нової холодної війни не внаслідок якоїсь однієї події. Хоча українська криза й підштовхнула їх до обриву, але напруга у двосторонніх відносинах виникла в результаті тривалого й поступового накопичення щедалі сильніших образ. То ж подальший шлях по низхідній теж може виявитися результатом накопичення численних пікіровок з проблем, які ніяк не вдається зняти з порядку денного. На сьогоднішній день до таких проблем відноситься Україна, Сирія, хакерство в кіберпросторі та доля договору з ядерних озброєнь. І ці перепони неможливо проігнорувати. Той же Легвольд зазначає: «У випадку з Україною, не дивлячись на очевидну готовність Трампа уникнути цієї проблеми, дійсність не дозволить йому це зробити. Постійний ризик ескалації насильства й невсцухаюча тривога союзників з приводу загрози зі сходу змусить його зробити прогрес в українському питанні невід'ємною частиною будь-яких зусиль при пошуку спільних точок дотику з Москвою й з інших питань. Це вже добре розуміють ключові люди в адміністрації Трампа. Прогресу не вдасться добитися на основі повноцінного виконання Мінських угод № 2. Половина угод, що вказує на політичне врегулювання, — тупиковий шлях. Цього не відбудеться. Отже, доведеться добиватися прогресу в інших площинах і розпочати з другої половини угод — тобто, з досягнення стабільного і передбачуваного миру в Донбасі» [5].

З цією думкою важко не погодитися, хоча ідея про «поетапність» вирішення проблеми — «спершу Донбас, а вже потім постановка питання про долю Криму» — напевно чи може бути прийнята українською стороною. Але й прийняття американськими експертами положення про «стабільність як передумову політичного врегулювання» теж на сьогоднішній день багато важить. А те, що питання про неминучість повернення Криму Україні було спершу озвучене прес-секретарем президента США, а згодом чітко проартикульовано спеціальним представником США по Україні — багато про що засвідчує. Не даремно ж ці та інші висловлювання щодо захисту інтересів України викликали надмірно емоційну реакцію в Росії. Деякі російські коментатори притомом змінили щире захоплення Дональдом Трампом на образ, якщо не ненависть. Схоже на те, що у свій час багато хто в Росії дійсно повірив, що господар Білого дому одноосібно здатен піти на «велику обгородку» із Володимиром Путіним.

З точки зору Росії, нема нічого, що заважало б двом ядерним країнам знову повернутися до правил гри часів «холодної війни», коли світ був

поділений навпіл на «зони впливу» Москви і Вашингтона, та розміщеним між ними рядом «буферних держав». Хоча й в експертному середовищі Росії з'являється також все більше аналітиків, які намагаються переосмислити минуле й зрозуміти головні тренди сучасності. Проте, як засвідчує аналіз їхніх писань, далеко не всі з них готові відмовитися від інерції імперського мислення, та й від думки про «велику оборудку».

Показовим тут може бути судження Тимофія Бордачова — директора Центру комплексних європейських і міжнародних досліджень «Вищої школи економіки» (Москва). Стосовно російсько-американських відносин він зазначає, що жодної об'єктивної причини для нормалізації відносин на разі не проглядається з ряду причин: «Абсурдною конфронтація США з Росією виглядає лише із Москви. Для більшості в Європі і по той бік Атлантики конфлікт, що триває уже більше трьох років, уповні раціональний. Росія, як там переконані, порушила неписані правила поведінки, що встановилися після холодної війни. Повернення бути не може. Будь-який глава американської держави приречений на ту чи іншу форму протистояння з Москвою. Інакше приклад Росії стане звабою для багатьох інших... Позиції противників нормалізації відносин з Москвою надто сильні. А в Росії слід, очевидно, розуміти, що так звані санкції — це дуже надовго, якщо не назавжди. Повернення до комфортного життя й дешевих кредитів не буде. І як мінімум, було б доречно нині просто спокійно відкласти цю проблему вбік. Оборудка з Вашингтоном, якщо й відбудеться, вимагатиме ретельної підготовки й великих зусиль дипломатів» [2].

Перспективи

І все-таки хотілось би завершити аналіз на викладі позитивної перспективи. Така уже проглядається в роботах деяких американських аналітиків. Так, той же Роберт Легвольд нагадує, де лежить ключ до вирішення проблем: «Коротше, якщо лише США і Росія переглянуть свої пріоритети в українському питанні, і якщо лише всі сторони визнають, що досягнуть реального прогресу, американсько-російські відносини зсунуться з мертвої точки. Те ж саме стосується і проблеми хакерства в кіберпросторі. Тобто, Сполученим Штатам, Росії й великим європейським країнам слід переосмислити гучні й скандальні способи вирішення цієї проблеми, що обтяжують їх відносини і, не надто афішуючи це, **розпочати двосторонні й багатосторонні переговори з приводу червоних ліній, які не повинні порушуватися**» [5].

Власне, без належного вирішення української проблеми жодного поліпшення міжнародного клімату, та й двосторонніх американсько-російських відносин відбутися не може. В разі застосування формули «великої

оборудки» жодні заходи щодо забезпечення взаємної довіри не дадуть бажаного результату. І навпаки, при вирішенні проблеми України, та ряду інших, штучно створених Росією останнім часом, певне поліпшення може відбутися навіть якщо процес контролю над ядерними озброєннями буде пробуксовувати. Конкретніше — справа не зрушиться з мертвої точки, якщо не буде знято напруження у зв'язку з українською й сирійською проблематикою, а також хакерськими атаками. І лише прогрес у цих царинах може допомогти відкрити зачинені двері, хоча й не гарантує, що дві сторони зможуть «залагодити» відносини в цілому. Однак позитивом буде вже те, що в міжнародних відносинах, зокрема в російсько-американських взаєминах будуть встановлені продуктивні робочі стосунки.

А про якийсь «буферний суверенітет», «зону відповідальності Росії» чи «шельф острова Росія» слід забути раз і назавжди. Місце цього ідеологічного «секонд-хенду» хіба що десь на блошиних ринках.

Список використаних джерел

1. Адамян А. Трамп — Путин: G20 или G2? [Електронный ресурс]. — Режим доступа : <http://inosmi.ru/politic/20170713/239783592.html>
2. Бордачев Т. Прощание с иллюзией [Електронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Proschanie-s-illyuziei-18603>
3. Глюксман А. Европа не способна использовать слабости Кремля [Електронный ресурс]. — Режим доступа : <http://inosmi.ru/world/20081210/245970.html>
4. Ишингер В., Черненко Е. «Внешнюю политику России иначе как катастрофой не назовешь» [Електронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/diplomacy/Vneshnyuyu-politiku-Rossii-inache-kak-katastrofoi-ne-nazovesh-18829>
5. Легвольд Р. Путь в неизвестность: американо-российские отношения разбалансированы [Електронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/valday/Put-v-neizvestnost-amerikano-rossiiskie-otnosheniya-razbalansirovany-18674>
6. Лукьянов Ф. Возвращение к норме [Електронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Vosvraschenie-k-norme-18610>
7. Лукьянов Ф. Инструментальная Россия [Електронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Instrumentalnaya-Rossiya-18695>

8. Лукьянов Ф. Средства без цели [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Sredstva-bez-tcelei-18791>

9. Межуев Б. «Остров Россия» и российская политика идентичности [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Ostrov-Rossiya-i-rossiiskaya-politika-identichnosti-18657>

10. Сондерс П. Трамп и Россия: получится ли вести переговоры с позиции силы? [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Trump-i-Rossiya-poluchitsya-li-vesyi-peregovory-s-pozicii-sily-18625>

11. Хегманн Г. Новая холодная война проявляется в этих цифрах [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://inosmi.ru/politic/20170424/239207697.html>

12. Хисамов И. Россия явно недооценивает украинскую угрозу [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Rossiya-yavno-nedootcenivaet-ukrainskuyu-ugrozu-18822>

References

1. Adamyan A. Trump — Putin: G20 ili G2? [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://inosmi.ru/politic/20170713/239783592.html>

2. Bordachev T. Proshchaniye s illyuziyey [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Proschanie-s-illyuziei-18603>

3. Glyuksman A. Yevropa ne sposobna ispol'zovat' slabosti Kremlya [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://inosmi.ru/world/20081210/245970.html>

4. Ishinger V., Chernenko Ye. «Vneshnyuyu politiku Rossii inache kak katastrofoy ne nazovesh'» [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/diplomacy/Vneshnyuyu-politiku-Rossii-inache-kak-katastrofoi-ne-nazovesh-18829>

5. Legvold R. Put' v neizvestnost': amerikano-rossiyskiye otnosheniya razbalansirovany [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/valday/Put-v-neizvestnost-amerikano-rossiiskie-otnosheniya-razbalansirovany-18674>

6. Luk'yanov F. Vozvrashcheniye k norme [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Vosvrashchenie-k-norme-18610>

7. Luk'yanov F. Instrumental'naya Rossiya [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Instrumentalnaya-Rossiya-18695>

8. Luk'yanov F. Sredstva bez tseli [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Sredstva-bez-tcelei-18791>

9. Mezhuev B. «Ostrov Rossiya» i rossiyskaya politika identichnosti [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Ostrov-Rossiya-i-rossiiskaya-politika-identichnosti-18657>

10. Sonders P. Tramp i Rossiya: poluchitsya li vesti peregovory s pozitsii sily? [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Tramp-i-Rossiya-poluchitsya-li-vesyi-peregovory-s-pozicii-sily-18625>

11. Khegmann G. Novaya kholodnaya voyna proyavlyatsya v etikh tsifrakh [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://inosmi.ru/politic/20170424/239207697.html>

12. Khisamov I. Rossiya yavno nedootsenivayet ukrainskuyu ugrozu [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Rossiya-yavno-nedootcenivaet-ukrainskuyu-ugrozu-18822>

Vasyl Tkachenko

Doctor of Historical Sciences, Professor

Russia: leave-taking with illusion

The article outlines the bankruptcy of Moscow's hopes for pending the completion of the «big bargain» between Russia and USA, as a result of which Ukraine would move to the Kremlin's area of the responsibility, become a kind of a «buffer» between Russia and NATO countries.

Keywords: Ukraine, Russia, USA, «big bargain», «buffer sovereignty».